

ISSN1680-0761

М.ӨТЕМИСОВ АТЫНДАҒЫ БАТЫС ҚАЗАҚСТАН УНИВЕРСИТЕТІ
ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ. М. УТЕМИСОВА
M.UTEMISOV WEST KAZAKHSTAN UNIVERSITY

Ғылыми журнал
БҚУ ХАБАРШЫСЫ

Научный журнал
ВЕСТНИК ЗКУ

Scientific journal
BULLETIN WKU

Педагогика

Филология

Тарих

Экология

География

№2

2022

ISSN 1680-0761

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті
Западно-Казакстанский университет им. М. Утемисова
M.Utemisov West Kazakhstan university

БҚУ
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК **BULLETIN**
ЗКУ **WKU**

**ПЕДАГОГИКА, ФИЛОЛОГИЯ, ТАРИХ,
ЭКОЛОГИЯ, ГЕОГРАФИЯ сериясы**

**Серия ПЕДАГОГИКА, ФИЛОЛОГИЯ, ИСТОРИЯ,
ЭКОЛОГИЯ, ГЕОГРАФИЯ**

**PEDAGOGY, PHILOLOGY, HISTORY,
ECOLOGY, GEOGRAPHY series**

№ 2 (86)/2022

Жылына 4 рет шығады
Выходит 4 раза в год
Published 4 times a year

2000 жылдан бастап шығады
Издается с 2000 года
Founded in 2000

Орал-Уральск-Uralsk, 2022

ӘОЖ 93/94
ГТАХР 03.20
DOI 10.37238/1680-0761.2022.86(2).100

Сағнайқызы С.*

Алматы Менеджмент Университеті, Алматы Қазақстан
*Корреспондент-авторы: Samal7373@mail.ru

E-mail: Samal7373@mail.ru

1920-1930 ЖЫЛДАРДАҒЫ ЗАҢ ҰЙЫМДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІ

Андатпа. Әр халықтың өз мемлекетінің құрылымына, ұлттық ерекшелік сипатына, психологиясы мен әдет-ғұрпына, салт-дәстүріне негізделіп құрылған заң ұйымдары мен Заңы болады. Кеңестік төңкерістен кейін Қазақстанда кеңестер билігі құрылып, қазақ халқының заң нормаларынан бөлек кеңестік заң жазылып, кеңестік заң ұйымдарының құрылымы жасалып, заң қызметкерлерінің іріктелуіне ерекше мән берілді.

Қазіргі уақытта Голощекин және оның төңірегіндегілердің 1920-1930 жылдары билік пұрсатын теріс пайдаланғандығы туралы көп жазылып жатыр. Бірақ, қателіктер мен билік пұрсатын бұрмалау кеңестік билік жүйесі негізінде орын алғандығы туралы мәселе тарихшылардың назарынан тыс қалып келеді. Кеңестік әкімшіл биліктің басқару органы, Кеңестік Халық Юстиция комиссариаты, мемлекеттік билікті жүзеге асырушы сот ұйымдары мен мемлекеттік прокуратура ұйымының аз уақыт ішінде әкімшіл-әміршіл жүйеге бейімделіп, партия саясатын жүзеге асыру барысындағы қызметтерінің халыққа қарсы қасіретке айналғанына тарих куә. Бұл мәселені біз мақала барысында прокурорлық бақылаудың кеңестік әкімшіл әміршіл жүйенің құрамдас бөлігіне айналу процесі негізінде түсіндіруге тырыстық.

Кілт сөздер: революциялық заңдылық; тоталитаризм; әкімшіл-әміршіл жүйе; антогонистік таптар; прокурорлық бақылау; ОГПУ; кеңестендіру саясаты; ерекшк кеңес; үштіктер; бестіктер.

Kipicne

1925-1932 жылдардағы кеңестік, сот-тергеу, прокуратура, әкімшілік оұйымдардың қызметіне, құрылымына, қызметкерлерінің құрамына байланысты мәселелер кеңестер дәуірінде тарих ғылымында біржақты зерттелді. Өйткені, кеңестік құқыққорғау ұйымдарының құрылымы мен қызметінің тарихы марксизм-ленинизм теориясына негізделді және осы тапшыл теория кеңестік заң ғылымы методологиясының өзегі болғаны белгілі.

Өркениетті мемлекеттерде қалыптасқан «құқыққорғау органдары жеке бір таптың емес, жалпы қоғамның мүддесін қорғайтын, заң тәртібінің қатаң тірегі» деген түсінікті коммунистік идеология қатаң сынға алды. Сондықтан тарихшылар 1925-32 жылдардағы саяси-экономикалық науқандар нәтижесінде қазақ халқын жаппай аштыққа және босқыншылық пен қуғын-сүргінге ұшыратқан әкімшіл-әміршіл жүйенің зорлық-зомбылық күшіне бас иіп, адам құқын аяқ асты еткен кеңестік құқыққорғау ұйымдарының қылмысты қызметін ақтайтын еңбектер жазуға мәжбүр болды. Заң ұйымдарының қызметіне қатысты, құқыққорғау органдарының 1920 жылдың екінші жартысында күшейген әкімшіл-әміршіл билік жүйесінің құрамдас бөліміне айналу процесіне байланысты мәселелер тарихымызда шынайы зерттелмегені аян.

Еліміздің тәуелсіздік алғаннан кейінгі жылдары қазақстандық құқыққорғау ұйымдарының 1925-1932 жылдарғы қызметіне байланысты тарихшы ғалымдардың жаңа

көзқарас тұрғысынан нақты зерттеулер жүргізуі, біз көтеріп отырған тақырыптың өзектілігін дәлелдей түседі. ҚР Президенті Қ.-Ж. Тоқаев таришылар қауымына отандық тарихты зерттеуде жаңа талаптар қойып отыр. Қ.-Ж. Тоқаев мырза тарихи шынайылық мәселесіне бет бұруға шақыруда. 1920-30 жылдардағы кеңестік әкімшіл-әміршіл жүйенің қолшоқпарына айналған құқыққорғау ұйымдарының құрылу, қалыптасу тарихына байланысты тарихылар тарапынан әліде де арнайы зерттеу жазылмады десек қателеспейміз. Бұл жайт зерттеу тақырыбының өзектілігін арттыра түседі.

Зерттеу материалдар мен әдістері

Мақаланы зерттеу барысында біз соңғы уақыттарды тарих ғылымында орын алған жаңа методологиялық және теориялық көзқарастарды, жаңалықтарды негізге алдық. Кеңестер дәуіріндегі тарихшылардың 1925-1932 жылдардағы кеңестік әкімшілік, құқыққорғау ұйымдарының қызметін тек коммунистік идеология тұрғысынан біржақты зерттеулерін қайта қарау қажеттігі бізді жаңа ізденістерге ұмтылдырды. Сондықтан біз зерттеу барысында жүйелілік, объективтік, тарихи-салыстырмалылық сияқты ғылыми таным принциптерін ғана негізге алумен шектелмей, сонымен қатар, осы тақырып төңірегінде соңғы уақытта қалыптасқан жаңа ғылыми бағыттарды, ой-пікірлерді және тұжырымдарды мүмкіншілігінше нақты басшылыққа алып, нақты тарихи, салыстырмалы тарихи, талдау негізінде жинақтау, қорыту, логикалық, статистикалық зерттеу әдістерін қолдандық.

Құқыққорғау ұйымдарының әкімшіл-әміршіл жүйеге бейімделуі 1920 жылдардың екінші жартысында басталып, 1930 жылдардың бірінші жартысында аяқталды. Сондықтан осы жылдарды зерттеудің кезеңі ретінде алдық.

Мақала тақырыбын зерттеу барысында «1925-1932 жылдардағы құқыққорғау ұйымдарының «революциялық заңдылықты қорғау қызметі – бүкіл қоғамның, ісіресе, қазақ халқының қайғылы қасіреті» деген методологиялық бағдардың мәнін ашуды негізге алдық. Мұндай тұжырымды басшылыққа алған ұстаным, біріншіден, осы кезге дейін тарихымызда тарихылар тарапынан тек жалпылама тұрғыдан сипатталып келген кеңестік әкімшілік, құқыққорғау ұйымдарының қызметіне сын көзбен қарап, олардың келеңсіз, кейде адам құнын аяқасты еткен әділетсіз әрекеттерін әшкерлеп қана қоймай, назардан тыс қалып келеген қазақ халқының тарихындағы «ақтаңдақтарды» тереңдете зерттеуге көмектеседі.

Дереккөз базасы ретінде Республика прокуратурасының, Юстиция Халық Комиссариатының (1380 қор, 1-2 тізбелер), ҚР Президент мұрағаттары (141 қор, 1 тізбе), Қазақ Өлкелік БК(б)П комитетінің заң ұйымдарына жолдаған нұсқау бұйрықтары және «Еңбекші Қазақ» газеті беттеріндегі (1932 жылдан бастап «Социалистік қазақстан») материалдары қолданылды.

Зерттеу нәтижелері

Қазақстанның тәуелсіздікке ие болуы арқасында отандық тарихшылар кеңестік әкімшіл-әміршіл жүйенің орнау тарихына байланысты зерттеулердің қорын қалыптастырды.

Коммунистік идеология үстемдік құрған кезде 1925-1932 жылдардағы ҚазАКСР заң органдарының қызметі, құрылымы және қызметкерлері туралы мәселе жан-жақты зерттелуден тыс қалды. Өйткені 1920 жылдары кеңестер мемлекеті марксизм-ленинизм іліміне сай заңдар үстемдігіне уақытша құбылыс ретінде қарап, болашақта коммунизм орнауымен заң ұйымдарының жойылатынына сенімді болды [1 б. 13]. Яғни, кеңестер мемлекеті өмір сүрген жылдары кеңестік заң ұйымдарының қызметін тарихи тұрғыда зерттеу, ал құқыққорғау ұйымдарының қызметіне объективті баға беру қолға алынбады.

1990 жылдарға дейінгі кезеңде жарық көрген еңбектерде кеңестік құқыққорғау ұйымдарының құрылымы біртұтас мемлекеттік билік теориясына негізделіп біржақты, жалаң сипатталған. Бұл еңбектердің өзегінде Лениннің заң ұйымдары қызметіне байланысты теориясы жатқанын, кеңестік құқыққорғау ұйымдарының құрылымы «басқарушы таптың» мүддесін қорғауға бейімделіп құрылғандығын көреміз.

КСРО тарағаннан кейін ғана 1920-30 жылдардағы құқыққорғау ұйымдарының қызметіне байланысты алғашқы зерттеулер пайда болды. Алайда бұл еңбектердің авторы қазақстандықтар емес еді. 1990 жылы «30-е годы: взгляд из сегодня» [2 б. 41-45, 87] деген жинақта Москваның белгілі ғалымдары 1920-30 жылдардағы мемлекеттік билік құрылымын, заң ұйымдарының қызметін сынға алып, сараптап талдады. В.П.Данилов пен Н.А.Ивицкийдің «Документы свидетельствуют» [3 б. 22-27] еңбегінде 1920-30 жылдардағы құқыққорғау ұйымдарының саяси-экономикалық науқандар барысындағы қызметіне тоқтала келе, құрылымына қатысты да мәлімет береді.

Еліміз тәуелсіздік алғаннан кейінгі кезеңде алғашқы рет 1920-30 жылдардағы қазақстандық құқыққорғау органдарының қызметіне тарихи шынайы баға берген зерттеуші-ғалымдардың бірі – Талас Омарбеков. Т.Омарбеков 1993 жылы «Ақиқат» журналында жарияланған «Шаруаларға шабуыл қалай басталды» [4 б. 62-69] атты мақаласында 1928 жылғы астық дайындау науқаны жоспарын орындамаған кеңестік қызметкерлер мен шаруаларды жазалаушы күш ретінде құқыққорғау ұйымдарының науқанға тартылғаны сипатталады. Мақала барысында құқыққорғау ұйымдарының құрылымы мен қызметіне байланысты құнды мәліметтер бар. Сонымен қатар Т.Омарбеков «Қазақстанда революциялық заңдылық қалай жүргізілді» [5 б. 29-32] деген мақаласында 1924-27 жылдар аралығындағы сот-прокуратура қызметкерлерінің біліміне, ұлтына, кәсіби біліктілігіне байланысты статистикалық мәліметтер берген. Автор «революциялық заңдылық» деген терминге түсініктеме беріп, «20-30 жылдары кеңестік партия басшылары революциялық заңдылық дегенді жамылып, астықты тікелей өсіретін еңбекқор шаруаларды, наразылық білдіргендерді астық дайындау науқанының бүлдірушілері және соған шақырған насихатшылар ретінде заң ұйымдары арқылы жазаланған» деген қорытынды жасайды.

Зерттеу тақырыбына қатысты мәліметтер Т.Омарбековтің «20-30 жылдардағы Қазақстан қасіреті» [6], М.Қ.Қозыбаев, Ж.Б.Әбілғожин, Қ.С.Алдажұманов бірігіп жазған «Коллективизация в Казахстане – трагедия крестьянства» [7 б. 1-5], Ж.Б.Әбілғожиннің «Очерки социально-экономической истории Казахстана XX века» [8 б. 204-206] жинақталған. Аталмыш зерттеулерде кеңестік құқыққорғау ұйымдарының қызметі, қызметкерлеріне қатысты мәлімет болғанымен, құқыққорғау ұйымдарының құрылымына қатысты мәлімет жоқ.

Зерттеу тақырыбымен жұмыс істеу барысында Г.И.Молдаханованың «Деятельность ОГПУ в Казахстане», Д.Ш.Орынбаеваның «Политические репрессии в Казахстане в 1937-1938 годы: сравнительно-политический анализ проблемы» [9] атты диссертациялық ізденістерінен, Д.А.Шаймуханов пен С.Д.Шаймухановалардың «Карлаг» атты еңбектерінде де құқыққорғау ұйымдарының кейбір құрылымдарына байланысты мәліметтер болғанымен, біздің мақала тақырыбымызға тікелей қатысты зерттеулер емес.

1920 жылдардағы ҚазАКСР Халық Юстиция Комиссариатының Прокуратура бөлімінің саяси жұмысының мақсаты жергілікті халықты кеңестендіру болды. Осы мәселеге орай «революциялық заңдылықты қорғау шаралары» деген желеумен халық арасында үгіт-насихат жұмыстарын қарқынды жүргізді. Аталмыш жұмысты атқаруға қазақ халқының өкілдері тартыла бастады. Әсіресе, баспасөз беттерінде революциялық заңдылықты марапаттауға арналған мақалаларды жариялау белсенділікпен жүзеге асырылды. Сөйтіп, халықтың санасына қанына сіңген дәстүрлі қоғамнан ажыратып, кеңестік тоталитарлық қоғамның құлына айналдыру мақсатағы саясат жүргізілді.

1920 жылдан бастап жүргізілген осы саясаттың үстінен заң қорғау ұйымдары бақылап, қадағалап отырды. 1927-1928 жылдардан бастап заң органдары халықты зорлау, күштеу арқылы әкімшіл-әміршіл жүйенің саясатына бағындыруды бастайды. Өйткені, осы жылдары заң ұйымдары әкімшіл-партиялық жүйенің құрамдас бөлігіне айналды.

1925 жылғы ҚазАКСР ХЮК Прокуратура бөлімінің саяси жұмысының мақсаты:

1. Кеңес үкіметінің революциялық заңдылықты қорғау шараларымен шаруа, малшы, жұмысшыларды таныстыру, еңбекшілердің жиналыстарында баяндамалар жасау, еңбекші халықпен әңгімелесу

2. Революциялық заңдылықты жүргізу жұмысына еңбекші халықты белсенді түрде араластыру; халық заседательдері, қоғамдық айыптаушы жұмысына тарту

3. Революциялық заңдылықты жүргізу барысын баспасөз беті арқылы халыққа хабарлау

4. Революциялық заңдылықты жүргізу барысын бақылау [10] болды.

Бұл жұмысты прокуратура ұйымы партия ұйымымен бірлесе отырып атқарған. Партияның 5-ші Бүкілқазақтық конференциясында революциялық заңдылықты жүргізу барысы туралы мәселе қарап, революциялық заңдылықты ойдағыдай жүзеге асырмауының себептері талқыланды. Қорыта келе, негізгі себептері: «ауылдық жерлерде ақсақалдардың, бай манаптардың, атқамінерлердің үстемдік етуінде, сот-милиция қызметкерлерінің құрамының таза болмауы. Жергілікті кеңес қызметкерлерінің салт-дәстүр қылмыстарының орын алуына жағдай туғызуынан» [11] деп шешеді. Ал шын мәнінде қазақ қоғамында туыстық қарым-қатынастың берік болғанын, «антогонистік таптардың» болмауын кеңестік билік жүйесі ескермеген.

1925-1926 жылдары Қазақстан бойынша 922 адам қоғамдық айыптаушы қызметіне тартылса, оның 344 ауылдық жерлерге тиіселі болды. Осы ауылдық жерлерге тиіселі айыптаушылардың 62 ғана қазақ ұлтынан болған [12]. Осы жылдардағы прокурорлық бақылау өкілдерінің еңбекшілер жиналыстарында революциялық заңдылықты қорғау мәселесі төңірегінде баяндамалар жасап, қатысу саны төмендегідей болған:

Алматы губерниясы бойынша – 18

Ақтөбе губерниясы бойынша – 40

Семей губерниясы бойынша – 32

Қостанай округі бойынша – 26

Сырдария губерниясы бойынша – 24

Орал губерниясы бойынша – 11

Қарақалпақ автономды облысы бойынша – 14

Адай уезі бойынша – 12

Барлығы – 202

Революциялық заңдылықты қорғау мәселесі баспасөз беттері арқылы халыққа түсіндіріліп, кеңестік тілшілермен сот-прокуратура қызметкерлері тығыз түрде байланыс жасап отырған. Ондағы мақсат кеңес өкіметі мен партияның саясатын бұлжытпай орындаушы сот-тергеу, прокуратура ұйымдарының жұмысын марапаттау еді. Сонымен қатар жергілікті қазақ халқының кейбір салт-дәстүрлерін қылмыс ретінде жазалау, жергілікті сот билігін даттау төңірегінде газет бетінде мақалалар көптеп жарияланды.

1925-1926 жылдары сот-прокуратура органдары газет беттеріндегі мақалалар бойынша 1140 қылмысты іс қозғалған.

Революциялық заңдылықты қорғау мәселесін халыққа түсіндіру мақсатында ХЮК Прокуратура бөлімінің өкілдері осы жылдары 127 рет ауылдық жерлерге барып, 295 баяндама оқыды [13].

1925 жылы Жоғарғы сот қазақ бөлімінің Президиумының 22 отырысы болған. Президиумның жұмысының мақсаты – губерниялық халық соттарының жұмысын бақылау негізінде революциялық заңдылықты қорғау жұмысын жүзеге асырған болатын. ЖСКБ-нің қылмыстық-кассациялық коллегиясы соттардың таптық бағытын берік ұстауын, қылмыстық жазаны дұрыс қолдануын қадағалаған. Соттық коллегиясы қоғамдық айыптаушылар институтын құрып, болашақта бұл жұмысты күшейту мақсатын атқарды. Президиум жергілікті соттарға қылмыстық баптарды қолдану барысын түсіндіріп, циркулярлар жібрумен айналысқан. Сонымен қатар Қазақстан ерекшеліктеріне байланысты Қылмыстық

Кодекстің кейбір баптарын лайықтаған. Мысалы, 1925 жылға дейін «бақсылық» Қылмыстық Кодекстің 166, 167 баптарымен сотталып келсе, ЖСҚБ Президиумының сұрайымен Ресей Федерациясының заң шығару органдарында қайтадан қаралып, бақсылықты Қылмыстық Кодекстің 233 бабымен жазалау белгіленді.

ЖСҚБ-нің ықпалымен БОАК мен ХКК 1925 жылдың 24 августіндегі қаулысымен Қазақстан Республикасына қатысты баптар енгізілген. Олар көп әйел алғандарды соттайтын 232 бап пен қалың малға байланысты 230 баптар [14].

Осы жылдары «Еңбекші Қазақ» газеті беттерінде салт-дәстүр қылмыстарына байланысты мақалалар көптеп жарияланған. Мысалы, «Жоғарға сот бөлімінде» атты мақалада биге жылқы берген азаматты соттау керек делінсе [15], «Сот маңында» атты мақалада кеңестік сот ұйымдарының әйелге теңдік, бостандық әперу саясаты аясында ерлі-зайыптыларды сот арқылы ажырату жүргізілгені айтылады [16].

1926-1927 жылдары салт-дәстүр қылмыстарымен күрес күшейе түскен. 1927 жылдың маусым айында болған 3-ші Бүкілресейлік автономды республикалар халкомюстарының отырысында ХЮК мүшесі Бранденбургский: «Қырғызстан кеңес өкіметінің орнағанына 10 жыл болғанына қарамастан патриархалды-рулық қоғамда өмір сүретін, ең артта қалған республика» дей келе, революциялық заңдылықты қорғау саясатын күшейтуді ұсынды.

Бұл жылы прокуратура қызметкерлері жұмысшылар жиналыстарында 564 баяндама оқылды [17].

Баяндамалар санының алдыңғы жылдармен салыстырғанда өсуі сот-прокуратура ұйымдарының халықты кеңестендіру саясатын барынша белсенді жүргізгенін көрсетеді. Осы жылы ХЮК Прокуратура бөлімінің қорытынды есебінде бұл бөлімнің партия ұйымдарымен тығыз байланыста жұмыс жасағандығын қоғамдық-саяси жұмыстың негізгі жетістіктері ретінде атап көрсеткен.

1926-1927 жылдары прокуратура қызметкерлері тілшілерге революциялық заңдылықты бұзушылармен күрес жолдарын көрсетіп, кейбір революциялық заңдылықты бұзушыларға назарын аударып отырған [18]. Тілшілердің хабарымен осы жылы 2473 қылмыстық іс қозғалған [19].

Сот-тергеу, прокуратура ұйымдары партияның міндеттеп берген «ауылға бет бұру» саясатын тапжылмай орындайды. Осы міндетті орындау жолында прокуратура қызметкерлері 1926-1927 жылдары ауылдық жерлерге 194 рет барып, 1413 күн ауылдық жерлерде болған [20].

1927 жылы ХЮК Прокуратура бөлімі өзінің саяси қызметін орындау барысында ауылдық жерлерге 222 рет барып, 380 баяндама оқыған [21]. Тілшілердің көмеімен 2328 іс қозғалды [22].

1928 жылдан бастап заң ұйымдарына байланысты мұрағат қойнауларындағы құжаттар олардың белгілі бір науқанның өту барысына шоғырланғанын көрсетеді. Яғни осы жылдардан бастап заң ұйымдары әкімшіл-әміршіл жүйеге бейімделген және оның шоқпарына айналған. Заң қызметкерлері осы жылдан бастап ауыл шаруашылығы өнімдерін дайындау, қазақ байларын жоюға бағытталған науқандарды орындау үшін ауылдық жерлерге жаппай аттануды бастайды [22]. Бұл жағдай прокурорлық бақылаудың тоқтағанын көрсетеді.

Қорытынды

Заң шығару және басқару функцияларын қолына шоғырландырып, біртұтас билік құрған кеңестер – Кеңестер мемлекетінің орталықтандырылған мемлекеттік құрылымын жасағаны белгілі. Бір біріне бағыну арқылы, иерархиялық жүйеде жұмыс жасаған заң қорғау органдарының кеңестерге бағынуы, олардың Конституцияда көрсетілгендей тәуелсіз қызмет етуіне мүмкіндік бермеді. Қазақстанда әкімшіл-әміршіл жүйе орнап, партия мемлекеттің барлық басқару функцияларын қолына шоғырландырған жылдары прокурорлық бақылау механизмі тоқтады. Бұл процесс прокуратураның партия саясатының жүзеге асуын қадағалаушы органға айналғанын көрсетеді. Бұл процесс 1927-1928 жылдары басталды.

1925-1927 жылдар аралығында прокурорлық бақылау революциялық заңдылықты қорғау ісін жергілікті қазақ халқының салт-дәстүрі, әдет-ғұрпымен күресуден бастайды [24].

Кеңестер мемлекетінің құрамына кірген қазақ халқының әдет-ғұрпына, салт-дәстүріне лайықталған заң жазылмауы, халықтың дінін жоюға бағытталған шаралардың жиі қабылдануы қазақтардың кеңестер құрған билік жүйесіне қарсы болуын түсіндіреді. Сонымен қатар әкімшіл-әміршіл жүйенің 1927-1932 жылдар аралығында жүргізген саяси-экономикалық науқандар тәртібінің қазақ халқына ауыр тигені белгілі. Кеңестер мемлекетінің зорлық-зомбылығына қарсы 1929-1931 жылдар аралығында 372 рет бұқаралық кктеріліс болғаны да тарихтан аян.

Экономикалық-саяси науқандар барысында Қылмыстық Кодекс баптарының дөрекі бұрмалануы, соттық үкім шығаруға дейінгі мүмкіншіліктерге ие болған ОГПУ, оның коллегиясы, Ерекше кеңес құрамына ОГПУ өкілі кірген үштіктер, бестіктердің құрылуы, кеңестік билік жүйесіндегі дағдарысты көрсетеді [25]. Яғни кеңестер мемлекетіндегі билік жүйесі әуелбастан дұрыс құрылмаған. Кеңестік билік жүйесі қазақ елінің дәстүрлі билік құрылымы мен жергілікті ерекшеліктерін ескермей, қазақ халқын жаппай кеңестендіру саясатының қасіретті қорытындысы – 1931-1932 жылдардағы ашаршылық болды. Саяси-экономикалық науқандардың басталуымен прокурорлық бақылау әділетті қызмет етуді тоқтатып, әкімшіл-әміршіл жүйенің құрамдас бөлігіне айналған.

ӘДЕБИЕТ

[1] Федоров К. История советского государства и права. – Ростов; Издательство Ростовского университета, 1964. – 364 с. Б.13.

[2] «30- годы взгляд из сегодня». (ответственный редактор д.ф.н. Д.А.Волкогонов). – Москва; Наука, 1990. – 168 с. Б. 41-45,87.

[3] Документы свидетельствуют. (под редакцией Данилова В.П., Ивицкого Н.А.) – Москва: Политиздат, 1989. – 525с.Б. 22-27.

[4] Омарбеков Т. Шаруаларға шабуыл қалай жасалды // Ақиқат, 1993. N9. Б. 62-69.

[5] Омарбеков Т. Қазақстанда революциялық заңдылық қалай жүргізілді? // Ақиқат, 1995. N4. Б. 29-32.

[6] Омарбеков Т. 20-30жылдардағы Қазақстан қасіреті. Көмекші оқу құралы. – Алматы: Санат, 1997. – 320 б.

[7] Қозыбаев М.Қ., Абылхожин Ж.Б., Алдажуманов К.С. Коллективизация в Казахстане, трагедия крестьянства. Алма-Ата. 1992, 35 б. Б.1-5

[8] Абылхожин Ж.Б. Очерки социально-экономической истории Казахстана XX века. – Алматы. Туран, 1997. – 360 с. Б 204-206.

[9] Молдаханова Г.И. Деятельность ОГПУ в Казахстане. Автореф. Дис.Канд. Ист. Наук. – Алматы, 1999. – 29с.;

[10] ҚРОМА, 1380 қор, 1 тізбе, 99-іс, 9п.

[11] ҚРПА, 141 қор, 1 тізбе, 769-іс, 153 п.

[12] ҚРОМА, 1380 қор, 1 тізбе, 61-іс, 10 п.

[13] ҚРОМА, 1380 қор, 1 тізбе, 99-іс, 10 п.

[14] ҚРОМА, 1380 қор, 1 тізбе, 61-іс, 12, 13 пп.

[15] ҚРОМА, 1380 қор, 2 тізбе, 98-іс, 4-9 пп.

[16] «Еңбекші Қазақ», 1925 жыл 12 наурыз.

[17] «Еңбекші Қазақ», 1926 жыл 23 ақпан.

[18] ҚРОМА, 1380 қор, 1 тізбе, 141-іс, 12 п.

[19] ҚРПА, 141 қор, 1 тізбе 488-іс, 80 п.

[20] ҚРОМА, 1380 қор, 1 тізбе, 141-іс, 12 п.

[21] ҚРОМА, 1380 қор, 2 тізбе, 141-іс, 21-22 пп.

[22] ҚРОМА, 1380 қор, 2 тізбе, 290-іс, 2,11,145 пп.

[23] ҚРОМА, 1380 қор, 2 тізбе, 290-іс, 2,11,145 пп.